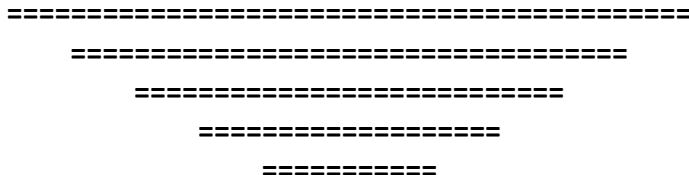

PODSTATA FILOZOFIE a KULTURY

Dr. Jan Volf
Mgr. Ján Bolek
Ing. Josef Vácha

PODSTATA FILOZOFIE A KULTURY

Autoři – Dr. Jan Volf, Mgr. Ján Bolek, Ing. Josef Vácha

Recenze – Dr. Bernard Roštecký

Kapitoly:

*****

➤ Filozofie:

- == Vznik a podstata filozofie
- == Filozofie myšlení
- == Ontologie (metafyzika, filozofie bytí)
- == Gnozeologie (noetika, epistemologie, filozofie poznání)
- == Filozofická antropologie (filozofie člověka)
- == Filozofie jazyka a rozumění ve filozofii

➤ Kultura:

- == Charakteristika pojmu kultura. Typologie, struktura a povaha kultury. Kulturní proces.
- == Formování pojmu kultura (kulturní vývoj)
- == Dichotomie v kultuře (kontrastní myšlenkové styly)
- == Jevový a ideační řád kultury
- == Kultura a civilizace
- == Jazyk a kultura
- == Kulturologická reflexe člověka a kultury
- == Kulturní a sociální antropologie
- == Duchovní kultura
- == Kultura jako způsob života. Hodnoty a postoje.

OBSAH

Úvod	7
1. díl – FILOZOFIE	13
A) Vznik a podstata filozofie.....	13
1. Charakteristika (pojetí) filozofie.....	13
2. Filozofie, mýtus a mytologie	17
3. Kořeny (zdroje) filozofie – vznik filozofie	20
4. Struktura (vnitřní členění) filozofie	24
B) Filozofie myšlení	29
5. Mysl, vědomí, myšlení, myšlenkové postupy /operace/	29
6. Druhy a formy myšlení	39
7. Dialektika, logika, racionalita, iracionalita	42
C) Ontologie (metafyzika, filozofie bytí)	54
8. Metafyzika a ontologie – jejich vymezení	54
9. Bytí a jsoucno, existence a skutečnost.....	59
10. Filozofické směry (koncepce) řešící povahu a projevy bytí jsoucna .	65
11. Ontologické a ontické. Ontologická diference	73
12. Základní kategoriální aparát ontologie a metafyziky	77
D) Gnozeologie (noetika, epistemologie, filozofie poznání)	95
13. Filozofie poznání – gnozeologie, noetika, epistemologie vymezení a jejich charakteristika	96
14. Poznávací (kognitivní) proces a jeho struktura	100

15. Gnozeologické směry a proudy	107
16. Víra a poznání.....	123
17. Pravda jako cíl poznání.....	125
E) Filozofická antropologie (filozofie člověka)	130
18. Předmět filozofické antropologie	130
19. Chápání člověka v průběhu dějin filozofie	135
20. Metafyzika člověka.....	139
21. Člověk jako vědomí; myslící a tělesná část	144
22. Lidská identita a lidství.....	146
23. Historická, metafyzická, antropologická paradigmatata (vzorce, definice)	150
24. Podoby moderní filozofické antropologie.....	157
25. Člověk a svoboda	172
F) Filozofie jazyka (filozofické koncepte jazyka)	176
26. Charakteristika filozofie jazyka	176
27. Vymezení, podstata a význam jazyka.....	179
28. Filozofie jazyka (logický pozitivismus) a rozumění ve filozofii	182
29. Hermeneutika	189
30. Strukturalismus	198
2. díl – KULTURA	203
31. Charakteristika pojmu kultura. Typologie, struktura, povaha kultury. Kulturní proces.....	203
32. Formování pojmu kultura (kulturní vývoj)	219
33. Dichotomie v kultuře.....	226

34. Jevový a ideační řád kultury	236
35. Kultura a civilizace.....	241
36. Jazyk a kultura	245
37. Kulturologická reflexe člověka a kultury	249
38. Kulturní a sociální antropologie	253
39. Duchovní kultura	265
40. Kultura jako způsob života. Hodnoty a postoje.	319
Závěr	327
Doporučená literatura.....	330
Copyright.....	336

Úvod

Filozofie vždy byla, a i nadále by být měla inspirátorkou idejí, které umožňují člověku rozumět světu, sobě samému, svému úkolu ve společnosti a tím ovlivňovat jeho chování, jednání, kladení cílů a hledání smyslu života.

(Josef Špůr)

Filozofie vystupuje jako schopnost lidského myšlení, které dokáže zobecnit, třídit dílčí poznatky, uspořádat pojmy, vidět předměty a jevy v jejich jedinečnosti, ale i ve vzájemných vztazích a souvislostech.

(Jan Halada)

Filozofie jako tázání se po světě a po člověku a také filozofie jako univerzální, kritický systém o podmínkách fungování empirické skutečnosti jako celku.

Filozofie poznává nejobecnější tendence, vlastnosti, vztahy všech sfér bytí (smysly postižitelného, transcendentního), chce odhalit logiku celistvosti jevu i světa jako takového.

(Miroslav Sapík)

Filozofie je soustavným přemýšlením o podstatě světa a nejobecnějších souvislostech v něm, jež se týkají pojetí absolutna, přírody, člověka i samého poznání. Soustavnost může být třeba v trvalém zaujetí tématem. To, co rozumíme filozofií, je především moudrost hlubokého pohledu.

V tomto smyslu jsou filozofické úvahy podstatnou součástí lidské duchovní kultury, a proto lze k nim nacházet paralely v dalších kulturních oblastech, ať už jde o souběžnou dobu, nebo jako protiváhu určitých myšlenkových tendencí.

(Jiří Vaněk)

Filozofie nás doprovází a stále bude doprovázet i jako láska k moudrosti, úctě a obdivu k člověku, lidskému myšlení, jeho nadějím i obavám.
(Jan Halada)

Filozofie je nauka či univerzální věda hledající odpovědi na nejzákladnější problémy bytí, života, jsoucna člověka a světa (vědecké filozofie); vědění o bytnosti věcí, myšlení bytí; univerzální fenomenologická ontologie usilující o vyjádření celku světa a života.
(Jiří Olšovský)

Filozofie je soustavné, racionální a kritické zkoumání skutečnosti světa a člověka, případně i toho, co je metafyzicky přesahuje.
(Jan Sokol)

Od filozofie se očekává, že poskytne co nejširší obzory lidského vědění a že vytvoří myšlenkový prostor, který se ve své neomezené univerzálnosti ke všemu vztahuje a všeho se dotýká.
(Karel Pexidr)

Filozofie je péče (starost) o duši. (Cicero)

Filozofii charakterizuje aktivita ducha. (Miroslav Sapík)

Filozofie je kulturou rozumu. (Cicero)

Ti, kdo chtějí mluvit bez pojmů, snad mohou jinde, ale ve filozofii, takové právo nemají.
(Hegel)

Je rozumný, kdo se nermoutí pro to, co nemá, nýbrž raduje se z toho, co má.

(Demokritos)

Ušlechtilost dobytka se zakládá na tělesné síle, ušlechtilost lidí na řádné povaze.

(Demokritos)

Kdo nezná váhu slov, tak nemůže znát lidi. (Konfucius)

Základním zákonem všech národů je svoboda – ona je jediným zákonem, proti kterému se nic předeslat nedá, poněvadž je to zákon svobody. (Voltaire)

Kultura je soubor distinktivních duchovních a hmotných, intelektuálních i citových rysů, které charakterizují společnost nebo společenskou skupinu. Ta zahrnuje kromě umění a písemnictví také způsob života, způsob soužití, hodnotové systémy, tradice a přesvědčení.

(UNESCO 2002)

Kultura je výtvar lidské tvořivosti během dějin (básnictví, filozofie, věda, historie, náboženství aj.) Svět kultury vzchází ze sociálního soubytí lidí (společenské vztahy a styky). Lidská kultura je závislá na přírodě, proto by neměla být protipřírodní.

(Jiří Olšovský)

Kultura je souhrn naučeného, ve společnosti a společnostech předávaného chování – naučené způsoby myšlení, cítění a chování, které se přenášejí z generace na generaci. Soubor výtvarů lidské činnosti, materiálních a nemateriálních hodnot a uznávaných způsobů jednání.

(Lukáš Urban)

Filozofie zůstává podnes tím, čím byla od svého počátku (od 6. století před naším letopočtem). Je moc člověka žít smysl celku. Je schopnost žít celek, tj. žít cele.

Filozofie vždy byla i nadále by měla být inspirátorkou idejí, které člověku umožňují: a) porozumět světu, sobě samému, svému úkolu ve společnosti; b) ovlivňovat jeho chování, jednání, kladení cílů a hledání smyslu života.

Idea (řec. ideá = podstata, podoba, také eidost – obraz), znamená představu, objekt myšlení.

Filozofie se snaží o hledající zkoumání, rozumění podstatnému. Je univerzální nauka hledající odpovědi na nejzákladnější problematiku: bytí (skutečnosti), života, jsoucna, člověka a světa.

Zabývá se dále pravdou svobodou, řeší problematiku předpokladů našeho myšlení, rozumění, poznání, vědění a jednání. Jde jí o pravdivý (bytostný) vhled do věcí a dějů i do lidské existence. Otevírá člověku možnost, jak být a pobývat (existovat) na zemi, jak svět a věci v něm činit srozumitelnými a smysluplnými. Nezbytnost dobrého filozofování je tak odhalování bytnosti sebe sama: filozofie tudíž vychází z vypracované subjektivity, ze svobodného dění její transcendence, její transcendentální dimenze.

(Podle Jiřího Olšovského)

Filozofie je univerzální nauka o podstatě světa a nejobecnějších souvislostech v něm, které se týkají pojetí absolutna, přírody, kultury, člověka i samého poznání.

Bez opravdové filozofie stane se člověk ve vyspělé civilizaci specialistou bez ducha a uživatelem bez srdce. (Max Veber)

Filozofie nás doprovází a stále bude doprovázet i jako láska k moudrosti, úctě a obdivu k člověku, lidskému myšlení, jeho nadějím i obavám. (Jan Halada a jeho práce Učení moudrých.)

Smyslem této knihy

je přispět k nahlédnutí do podstaty, vnitřní složitosti a vzájemného propojení vybraných základních filozofických disciplín (oborů, odvětví, oblastí, složek), směrů (proudů, škol), paradigmat, jednotlivých postojů a pozic filozofie jako celku. Dále ukázat na podstatu, povahu a koncepci kultury pohledem filozofie kultury. Ukazuje jednu z možných cest, jak vstoupit do filozofie a kultury. Pochopit vzájemnou souvztažnost a tím se orientovat v základní a podstatné problematizace filozofie a kultury. Kniha má tu přednost, že se s její pomocí seznámíme s pluralitou mnoha nejrozumnějších názorů a přístupů k filozofické a kulturní tématice, která umožňuje uvažovat o tom, co z toho všeho je nám blízké a co nikoli. Podle staré moudrosti: poznej vše a drž se toho nejlepšího!

Kniha nesleduje cíle badatelské, nýbrž didaktické. Jimi se řídí snaha poskytnout na minimální ploše maximum informací, a to způsobem, pokud možno srozumitelným. Publikace je komplementární (doplňující se) oblastí vědění, která vychází z jednotlivých filozofických disciplín (oblastí, odvětví a oborů) a koncepce kultury. Seznamuje čtenáře s východisky, tradicemi a myšlenkovými souvislostmi, v jejichž rámci byla a je nastolována a řešena problematika filozofie a kultury.

Neobrací se na odborníky ve filozofii a kultuře. Těm nemůže ve své podstatě říci nic nového. Ale určitě bude účinnou studijní pomůckou všem studentům filozofie, antropologie, kultury a kulturologie. Zároveň bude vhodná pro všechny ostatní zájemce (ať jsou akademicky vzděláni či nikoli) o výše uvedenou problematiku.

Tato kniha umožňuje:

pojímat nějaké (určité) informace a paměť si je osvojit, abychom v závislosti na svých schopnostech a znalostech se moli více či méně úspěšně, orientovat a pohybovat v určité problematice. Tím vstoupíme do situace, která se pak pro nás stane co do svého smyslu, jako filozofická a kulturní problematika, přehledná a přisvojitelná. Jedná se o dílčí přehled základu a podstaty filozofie a kultury.

1. díl – FILOZOFIE

A) Vznik a podstata filozofie

1. Charakteristika (pojetí) filozofie
(univerzálnost filozofie, podstata světa, principy /zásady/ filozofie)
2. Filozofie a mytologie
3. Kořeny (zdroje) filozofie – vznik filozofie
(předfilozofický /mýtický/ postoj a teoretický postoj)
4. Struktura (vnitřní členění) filozofie

1. Charakteristika (pojetí) filozofie

Filozofie je univerzální nauka o podstatě světa a nejobecnějších souvislostech v něm, které se týkají pojetí absolutna, přírody, kultury, člověka i samého poznání.

Univerzálnost filozofie

Vyplývá ze tří základních filozofických skutečností, které nelze redukovat na nic obecnějšího.

Jedná se o zóny (útvary, sféry, sektory, pásma) filozofie:

1) Oblast ideálního bytí = ideální svět = ideálno:

a) nemá vazbu na prostor a čas; **b)** kontakt s ideálem (s ideálním bytím, s ideálními vztahy) zprostředkovává: myšlení a jiné aktivity duchovního života jako je umění, náboženství, mystické a ezoterické kontemplace apod.

2) Vědomí:

a) je mimoprostorový jev; **b)** jako individuální psychická skutečnost je vědomí vázáno na dobu lidského života, probíhá v čase; **c)** jako průvodce zvláštních vlastností subjektu, v rámci poznávacího vztahu, je přispěním abstrakce (od individuální živé skutečnosti oproštěno) chápáno jako nadindividuální a mimočasové; **d)** je obsah mysli, který si člověk dokáže vybavit.

3) Oblast reálného bytí = reálný svět = reálno:

Zahrnuje vše, co existuje v prostoru a čase včetně všech vztahů vázaných na prostor a čas, jakými jsou:

a) vztahy hmotného působení, **b)** koexistence, **c)** změny a trvání, **d)** pravdivost a nahodilost.

Podstata světa může být chápána

V nejširším smyslu jako:

a) univerzum; b) kosmos; c) veškerenstvo; d) souhrn všeho jsoucího.

V užším smyslu jako sluneční soustava.

Ve smyslu gnozeologickém (poznávacím) filozofie rozlišuje:

- a) vnější svět – objektivní realitu;
- b) vnitřní svět – subjektivní realitu – obsah naší mysli.

Svět může být:

- 1)** Přirozený = svět naší zkušenosti, svět, který jsme schopni na základě smyslového vnímání poznávat a na který jsme schopni i působit.
- 2)** Nadpřirozený = svět transcendentní, který je vše, co v lidském vědění přesahuje naši zkušenost, hranice přirozeného (reálného) bytí. Je chápán jako bytí nepodmíněné a nezávislé. Je to svět, který nelze logicky potvrdit ani vyvrátit. Jedná se o absolutní realitu.

Filozofie řeší svět jako celek, jeho podstatu a nejobecnější vlastnosti v něm, týkající se:

- a)** Bytí, života, jsoucna; **b)** absolutna, přírody a kultury; **c)** člověka, dějin, hodnot; **d)** etiky a estetiky (umění); **e)** poznání, myšlení a jednání.

Filozofie

Je univerzální nauka, která usiluje především o:

- a)** porozumění; **b)** pochopení; **c)** vědění.

Poskytuje vidění světa jako celek. Snaží se zařadit jednotlivé jevy života do všeobecné souvislosti.

Základ její činnosti spočívá ve vyjasňování pojmů, analýze a tvorbě argumentů a teorií, promýšlení jejich předpokladů, důsledků a vzájemných vztahů.

Principy (zásady) filozofie

1) obecnost; **2)** srozumitelnost; **3)** pravdivost; **4)** svoboda; **5)** tolerance;
6) víra.

2. Filozofie, mýtus a mytologie

Mytologii

můžeme chápat jako:

a) Soubor mýtů určité kultury, národa. Například mytologie: řecká, slovanská, germánská, ruská apod.;

b) Vědní obor zabývající se výkladem, rozbořem a srovnáním mýtů. V tomto smyslu bývá chápána jako součást kulturní antropologie, historie, religionistiky a psychologie.

Od romantismu se **mytologie** rozvíjí jako vědní obor, který se zabývá analýzami, interpretacemi a srovnáváním mýtů. Mytologie je svou narativní (lat. narrare = vyprávět) podstatou zaměřena zásadně do minulosti a její děje se odehrávají v časové rovině pravěku. Mytologie implikuje i určitou imaginativní skutečnost bájných míst, jakéhosi zázemí, které je však v mýtu současně projektováno do našeho světa. Řecká mytologie před vznikem filozofie se zabývala počátkem a principem veškerenstva.

Mýtus:

Byl nejdůležitější předpoklad vzniku filozofie.

Mýtus po tisíciletí byl hlavním prostředkem, který člověka bezpečně orientoval v jeho každodenních problémech a starostech. Sám mýtus je světem, strukturovaným prostorem a časem, v němž se každé věci, události, činu dostane smyslu a významu. Mýtus je smyslový obraz, představa, zosobnění, umělecký obraz, intuitivní vnímání a smyslové vidění.

Médiem mýtu je obraz, nikoli pojem. V mýtu je smíšeno racionální i iracionální, objektivní i subjektivní, pravda i fikce. Jeho obsahem není skutečnost „jako taková“, nýbrž symboly.

Mýtus je příběh se symbolickým nebo náboženským významem. Zprostředkovává názor na svět, přírodu a lidské bytí, vysvětluje účel věcí a jevů. Mýtus spojuje všední zkušenost s kosmickým děním a s božskými silami.

Jedná se o typ slovesného útvaru, většinou příběh přenášený z generace na generaci, skrývající významovou symbolickou hodnotu, zachycuje původní lidskou zkušenost v přírodě a historii.

Obsahem mýtu bývá nastolení řádu v dříve chaotickém či beztvarem prazákladu světa.

Hlavním smyslem mýtu je identifikace člověka a společnosti s daným přírodním i společenským řádem, nikoli interpretace světa.

Druhy mýtů:

Kosmologické – líčí vznik světa;

Teogonické – vznik bohů;

Antropologické – vznik člověka;

Aitiologické – původ zvyků; Soteriologické – průběh světového dění;

Eschatologické – konec světa.

Mýtem je člověk spjat se svými kořeny, vztahuje se k prazákladu bytí.

Mýtus a filozofie:

Filozofie se snaží pochopit mýty na jejich historickém pozadí.

Mýtus historicky předchází vzniku filozofie.

Lidské myšlení muselo projít jistou cestou **od mýtu k logu**, od převážně fantazijního obrazu světa k pojmovému, aby dospělo k „bodu obratu“ – ke zrodu filozofie.

3. Kořeny (zdroje) filozofie – vznik filozofie (předfilozofický /mýtický/ postoj a vznik teoretického postoje)

Evropská filozofie vznikla na přelomu 7. a 6. století před n. l. na západním pobřeží Malé Asie, která byla obchodní křižovatkou mezi Řeckem, Asií a severní Afrikou a zároveň místem, jež bylo nejvíce otevřeno kulturním vlivům východních civilizací.

Předfilozofický /mýtický/ postoj člověka ke světu

Postoje

jsou sklony člověka reagovat ustáleným způsobem na předměty, osoby a situace. Odrážejí hodnotící vztah člověka k určité skutečnosti.

Postoje jsou produktem učení. Významné postoje se v průběhu lidského života obvykle nemění. Ostatní postoje mohou být změněny např. vlivem zkušenosti nebo pod tíhou přesvědčování, které může mít racionální i emocionální charakter.

Základní funkce postojů:

Poznávací – postoje organizují zkušenosti;

Instrumentální – postoje minimalizují ztráty a maximalizují zisky;

Výrazu hodnot – postoje vyjadřují, že člověk je nositelem hodnot.

Postoj zahrnuje tři složky:

kognitivní (poznávací) – poznání objektu a názory na něj;

emotivní (citové) – citové hodnocení objektu, které probíhá v dimenzi sympatie-antipatie; konativní (behaviorální) – pobídka k jednání či chování.

Předfilozofický postoj

člověka ke světu vychází z mýtu a člověk se ze světa nevyčleňuje. Jeho vyčleněním se dochází k odcizení (člověk je schopen klást si filozofické otázky týkající se podstaty světa), což je spojeno se vznikem filozofie.

Vznik filozofie

je myšlenkově spojen s mýtem. Filozofický výklad skutečnosti je od počátku alternativou k výkladu mýtickému.

Mýtus je příběh se symbolickým nebo náboženským významem.

Mýty lidem:

- a) zprostředkovávaly názor na svět, přírodu a lidské bytí;
- b) vysvětlovaly účel věcí a někdy i původ států, měst, rodů apod.

V mýtickém čili předfilozofickém postoji

člověka ke světu se člověk pokládá za součást světa a nevyčleňuje se z něj (není tedy světu odcizen). Proto spojuje svou všední zkušenost s kosmickým a s božskými silami. V mýtickém období se člověk ničemu nedivil, vše se mu jevilo jako samozřejmé. Důvodem bylo, že si kladl pouze ty otázky, na které nacházel v mýtu odpovědi.

Vznik teoretického postoje člověka ke světu – filozofie

Filozofie evropského typu vznikla na území antických řeckých městských států v 7.-6. století př. n. l. V této oblasti neexistovala silná vrstva kněží ani despotická forma vlády, postupně se navíc do správy obce zapojovala stále širší skupina obyvatelstva. Tímto stavem společnosti byl podporován svobodný rozvoj myšlení. Filozofické postižení světa a člověka však zůstávalo záležitostí úzké skupiny občanů – většina lidí organizovala svůj život podle mýtu. To byl také důvod četných konfliktů mezi filozofy a většinou společnosti. Přesto byli filozofové nositeli skutečného pokroku. Počátek filozofie lze spojit s výrazným posílením pocitu individuality (člověk se vyděluje z celku světa, pohlíží na něj jakoby zvnějšku) a zároveň s opuštěním samozřejmosti (člověk se ničemu nediví) směrem k údivu.

Teoretický postoj člověka ke světu – **filozofie** – vzniká z údivu, který člověka vytrhne ze samozřejmosti světa (tedy z přirozeného postoje ke světu). Tato cesta je v dějinách antiky nazvána **cestou od mýtu k logu**.

Přechod od chaosu k řádu, tedy **cestu od mýtu k logu** (od mýtického pojetí k racionálnímu výkladu světa), uskutečňují první antičtí filozofové (miléťané, pythagorejci, Herakleitos, atomisté apod.) nalezením **principu**, který je jádrem řádu (pralátka, číslo, atomy a prázdno apod.). Tento princip je poté vykládán jako podstata všech přirozených věcí (materiálních předmětů, člověka včetně jeho duše, ale i bohů). Pojmenovaný princip, rozumem vysvětlený, odstraňuje iracionální strach z neznámého a děsivého.

Příchod filozofie do dějin však neznamená konec mýtu. Ten se vedle filozofie a vědy podílí i v současnosti na vysvětlení světa v podobě

pohádek, příběhů, některých forem umění, ale nově též v podobě textů popularizujících vědu, politiku, ideologii apod.

Mytologie a vznik tří samostatných oblastí vědění

Mytologie (z řec. *mythos* – slovo, příběh, *logos* – slovo, nauka). V původním významu vyprávění mýtů. Nyní soubor mýtů určité kultury, národa. Vědní disciplína zabývající se výkladem, rozbořem a srovnáváním mýtů.

„Rozklad původně nediferencované mytologie měl za následek vznik tří samostatných oblastí:

- 1) filozofie,**
- 2) náboženství,**
- 3) umění.**

Úsilí o svébytnost, vlastní „jazyk“, sobě vlastní způsob, jak oslovit člověka, nevedlo však ani u jedné z těchto forem k vymanění se z původní jednoty.

Filozofie, umění a náboženství se neustále setkávaly a rozcházely, vzájemně se prolínaly a ve vztahu k sobě se inspirovaly. Z jejich těsného soužití vyrostl pevný kmen antické kultury, který své kořeny zapustil natolik pevně v evropském duchovním prostoru, že se ukázaly být životodárné i po dvou tisíci letech.“

(Soňa Dorotíková – Filosofické kořeny právního myšlení)

4. Struktura (vnitřní členění) filozofie

Filozofii lze členit z různých hledisek. Každá filozofická problematika však obsahuje **tři hlavní otázky**:

- * Jaká je podstata zkoumaného jevu?
- * Jak ji můžeme poznat?
- * Jaký to má pro nás význam?

Z těchto tří hlavních otázek můžeme odvodit **tři základní oblasti (disciplíny) filozofie**:

- 1/ **Ontologie** = nauka o podstatách a vlastnostech bytí a jsoucna.
- 2/ **Gnozeologie** = nauka o možnostech a povaze poznání.
- 3/ **Axiologie** = nauka o hodnotách a hodnocení.

Maximalistický pohled na strukturu filozofie

Teoretická (všeobecná) filozofie – jádro filozofie; základní filozofické disciplíny.

- 1/ Filozofie myšlení
- 2/ Ontologie, metafyzika, filozofie bytí
- 3/ Gnozeologie, noetika, epistemologie, filozofie poznání
- 4/ Axiologie, filozofie hodnot
- 5/ Filozofická antropologie, filozofie člověka

Aplikovaná (mezní) filozofie – genetivní filozofie: obklopující teoretickou a praktickou filozofii. Filozofická reflexe speciálních věd.

6/ Filozofie přírody

7/ Filozofie kultury

8/ Filozofie dějin

9/ Další např.: filozofická teologie a filozofie náboženství; filozofie vědy; filozofie umění, politická filozofie; filozofie techniky a technologie, filozofie práva...

Praktická filozofie

10/ Filozofie jednání

11/ Etika

12/ Estetika a filozofie umění

Dějiny filozofie

Minimalistický pohled na strukturu filozofie

Jedná se o **základ filozofie** ve smyslu nejzákladnější filozofické reflexe, která tvoří součásti celku jako **konzistentní pilíř filozofie** jako takové:

- == Ontologie, metafyzika, filozofie bytí
- == Gnozeologie, noetika, epistemologie, filozofie poznání
- == Axiologie
- == Filozofie člověka
- == Etika
- == Dějiny filozofie

Další možné pohledy na vnitřní členění filozofie

Již **Aristoteles** rozděloval filozofii na:

1. Filozofii teoretickou – zahrnovala fyziku a matematiku, metafyziku (nazýval ji první filozofii, která zahrnovala učení o principech bytí a jeho nejvyšších příčinách).
2. Filozofii praktickou – věnuje se oblasti lidského jednání. Zahrnul do ní např. etiku, politiku či rétoriku.
3. Filozofii poetickou – estetiku.

Ivo Tretera ve svém Nástinu dějin evropského myšlení rozdělil filozofii na šest součástí, které tvoří celek filozofie:

1. Ontologie – teorie bytí.
2. Gnozeologie – teorie poznání; noetika; epistemologie.
3. Etika – teorie morálky.
4. Filozofie dějin – historiosofie.

5. Filozofická antropologie – filozofie člověka.

6. Dějiny filozofie.

Petr Nesvadba ve své učebnici Filosofie a etika vymezil **filozofické disciplíny**:

a) Teoretické – ve smyslu nejzákladnější reflexe:

== Ontologie – nauka o bytí.

== Gnozeologie – nauka o poznání.

== Filozofická antropologie – učení o člověku.

== Filozofie přírody.

== Filozofická teologie – nauka o Bohu.

b) Praktické – ve smyslu aplikovaného vědění:

== Filozofická etika – nauka o dobru.

== Filozofická estetika – nauka o krásnu.

== Dějiny filozofie a filozofie dějin.

== Filozofie práva, techniky, vědy (epistemologie).

== Politická filozofie.

Miroslav Sapík ve své učebnici Filosofie (kapitoly z filosofie, dějin filosofie a antropologie) rozlišil filozofii a její disciplíny na:

1. Teoretickou filozofii:

== ontologie (metafyzika)

== přírodní filozofie

== gnozeologie (noetika, epistemologie)

== filozofická antropologie

== filozofická teologie – filozofická nauka o Bohu

2. Praktickou filozofii:

== etika

== poetika, estetika – filozofie umění

3. Genetivní filozofie: zkoumají filozofické aspekty dané konkrétní vědy, protože každá speciální věda potřebuje filozofickou reflexi. Neexistuje

žádná dílčí oblast lidského poznání a jednání, jež by nemohla být tématem filozofického uvažování.

Filozofický systém tvoří

a) Tradici = filozofické myšlení a jeho vývoj.

b) Teorii = postoje (přístupy, pozice, postupy, tvorbu), směry (proudy), učení a školy, pojmy a kategorie.

c) Implikaci = východiska, koncepce.

d) Praxi = jednání a chování.

B) Filozofie myšlení

- 5. Mysl, vědomí, myšlení, myšlenkové postupy /operace/
- 6. Druhy a formy myšlení
- 7. Dialektika, logika, racionalita, iracionalita

5. Mysl, vědomí, myšlení, myšlenkové postupy /operace/

Filozofie jako teoretický postoj, je vázána na myšlení.

Mysl

Mysl znamená:

1) psychiku, duši, Já, rozum, myšlení; **2)** hovorově povahu (veselá, zdravá, jasná mysl; **3)** historicky termín vyplývá ze snah spojit pohled filozofický a psychologický, ze sklonu vysvětlovat psychiku jako celek oddělený od somatického systému zahrnujícího biologické procesy a případně neurofyzilogické procesy mozku; **4)** hypoteticky celek zahrnující psychické procesy sloužící k vysvětlení psychologických jevů; **5)** nutná funkce organismu, když jeho biologický vývoj dosáhne určitého bodu složitosti, pak nutně vzniká organizační struktura typu mysl či vědomí; **6)** pojem vědomí, tedy celek vědomých a nevědomých psychických zážitků, zkušenosti jedince.

Pojem mysl se nejčastěji používá jako vědomá modalita (způsob) duše, charakterizující určitým způsobem lidské myšlení, cítění, chtění. Tím, že

mysl myslí a nazírá, vytváří se myšlenka. V mysli se odehrává vztah k předmětnosti předmětu, myslí jsme u předmětu, jím je (extatická) mysl člověka afikována (zasazena). Ve své představě máme něco na mysl, jsme s to orientovat se na sám řád skutečnosti.

Jedná se o celek vědomých a nevědomých psychických zážitků a zkušeností jedince.

Šířeji znamená mysl souhrn psychických procesů zahrnujících:

a) cítění; **b)** chtění; **c)** myšlení; **d)** smýšlení.

Mysl je abstrakce, zahrnující v sobě:

a) inteligenci; **b)** hodnoty; **c)** názory; **d)** emocionalitu člověka.

Vědomí

Zvláštní realita – sféra niternosti (niternost je zóna /dynamická jednota/ středu duše, nitra, ducha – Hérakleitos, Platón, Aristotelés, A. Augustinus) vlastní člověku, interiorita (interiorita – u R. Descarta: věc myslící jakožto základní mentálnost, vědomí), jež se může otevírat světu, určité exterioritě (vnějšku), být si ji vědoma. Může se vztahovat i sama k sobě, ke svému středu (reflexe, sebereflexe, transcendentální subjektivní vědomí) a mít se sebou nějakou zkušenost, prožívat se, zkoumat se, zakoušet svět i sebe sama.

Vědomí umožňuje interpretativní vztáhnutí se ke jsoucnu i celku jsoucího (bytí), a vede tak k věděni, poznání.

Vědomí je základ možnosti jasnosti o světě a člověku (až k ontologickému prohloubení, a to na základě způsobu existování). Vědomí Já, v němž se uskutečňuje akt vědomí, vlastní konstitutivní akt

vědomí (noeze). Akty vědomí (akt a jeho obsah) jsou mentální procesy odehrávající se v čase.

Lidské vědomí vzešlo z vysokého stupně organizované složitosti, jež se objevila v našem vesmíru; vznikl člověk a jeho schopností reflexe, se schopností brát skutečnost na vědomí, s růstem vědomí.

K jednotě vědomí patří i akty vcitování, pociťování apod.

Myšlení

Myšlení je:

- a)** výraz duševní (duchovní, rozumové, zvnitřňující) činnosti člověka, jíž modeluje své vztahy k druhým, ke světu, jsoucnům a bytí ve formě pojmů, úsudků;
  - b)** určující představování, vytváření myšlenek (noemat), vzešlých z chápání diferencí (rozdílů) mezi znaky a významy;
  - c)** zvláštní akt chápání a poznávání problémů, vedoucí k jejich řešení.
- V myšlení vystupuje věc tak, jak je, ve své pravdě. Myšlení se takto artikuluje v řeči, stává se událostí.

Myšlení:

- a)** znamená v souhrnu rozumovou činnost, která označuje schopnost prezentace procesů a daností vnitřního a vnějšího světa;
- b)** jedná se o proces řešení problémů, který zachází s vjemy a představami;
- c)** zpracovává a využívá informace.

Myšlení je proces vědomého odrazu skutečnosti v takových jejích objektivních vlastnostech, souvislostech a vztazích, do kterých se zahrnují i objekty nedostupné bezprostřednímu smyslovému vnímání.

Je to poznávací proces probíhající mezi člověkem a okolím. Jedná se o proces analýzy, syntézy, a odvozených myšlenkových operací. Myšlení je sociálně podmíněno a nerozlučně svázáno s řečí.

Existuje dělení myšlení na:

- 1.** Myšlení vědomé, kontrolované člověkem a probíhající v představách, obrazech, symbolech a znacích, tj. slovech.
- 2.** Myšlení neuvědomované, nekontrolované vědomím, probíhající sice též na neurofyzilogické úrovni, avšak jinými mozkovými mechanizmy – proto i přehled druhů

myšlení uváděných v literatuře zahrnuje myšlení:

- a)** záměrné a pozorností kontrolované – většina myšlenkových operací;
- b)** bez účasti vůle – např. asociativní;
- c)** probíhající proti vůli jedince – např. myšlení ulpívavé, vtíravé.

Při myšlenkovém procesu dochází k duševní (duchovní) činnosti člověka, jímž modeluje své vztahy k sobě, k druhým, ke světu, jsoucům a bytí:

- 1)** ve formě – a) pojmů, b) soudů, c) úsudků, d) symbolů;
- 2)** za účelem nalezení obecných zákonitostí, souvislostí, vztahů a celkové analýzy světa, který nás obklopuje.

Jedná se o souhrnnou rozumovou činnost (jako specificky lidská forma zpracování informací) a zároveň s vnímáním a pamětí se řadí ke kognitivním (poznávacím) funkcím.

Myšlení označuje schopnost vědomé prezentace procesů a daností vnitřního a vnějšího světa. Tuto specifickou formu smysluplného zprostředkování je možné pokládat za základ lidského vztahu ke světu.

Abstraktní myšlení:

1. Myšlení charakteristické schopností konceptualizace a zobecňování symbolů verbálních nebo neverbálních.
2. Kognitivní funkce založená na umění přesouvat podle potřeby myšlenkovou pozornost od konkrétních jevů k abstraktním, od celku k jeho částem.

Myšlenka

je výsledek rozumových operací odrážející vztahy, souvislosti mezi předměty a jevy vnějšího a vlastního, vnitřního světa; uvědomované ve vnitřní řeči, vyjádřené slovem, písmem či jinými symboly.

Myšlení a jazyk

Jsou vzájemně spjaté, nikoli však totožné. Myšlení se uskutečňuje pomocí jazyka, tedy symbolů, bez nich není možné zobecnění jako základní myšlenková operace. Avšak myšlení se řídí zákony logiky, zatímco jazyk a řeč zákony lingvistiky, kde hrají svou roli gramatické, stylistické či expresivní zákonitosti.

Miroslav Petříček ve své knize *Myšlení obrazem* uvádí:

„Co tedy vůbec znamená, když říkáme, že myslíme? Přece ten, kdo jedná, uvažuje, jinak by nejednal, nekonal, pouze prováděl nesmyslné pohyby. Navíc slovo myslet je bezprostředně spjato s jinými, nějak příbuznými, leckdy téměř synonymy: vědět, uvažovat, rozumět.“

Myšlenkové postupy (operace)

Do myšlenkových operací můžeme zařadit:

analýzu, syntézu, dedukci, indukci, abstrakci, konkretizaci, generalizaci, determinaci a klasifikaci.

Analýza

Rozbor, proces zkoumání, který:

== provádí rozklad:

1) jednotky v mnohost; **2)** celku v jeho části (prvky); **3)** souboru v jeho jednotlivé složky; **4)** dění v jednotlivé stupně; **5)** pojmu v jeho atributy;
== hledá příčiny, souvislosti, význam a vztahy mezi prvky (částmi) celku.

Druhy analýzy:

a) elementární; **b)** kauzální; **c)** logická; **d)** fenomenologická; **e)** jazyková;
f) psychologická.

Analýza znamená rozkládání (pojmové) celku na části.

Myšlenková analýza rozlišuje (člení) jednotlivé části myšlenkového předmětu, tématu, myšlenkové směsi.

Opakem analýzy je syntéza.

Syntéza

Sloučení (spojení, provázání, sjednocování) oddělených částí.

Složení částí ve smysluplný celek. Jedná se o myšlenkové sjednocení.

V gnozeologii je syntéza spojením rozmanitých pocitů, představ a pojmů

v procesu poznání. Znamená metodu a postup, který sjednocuje, skládá a spojuje základní prvky poznání předmětu, jevu, částí do celku.

Shrnuje rozličné (různé) v jednotu (Kant).

V Hegelově dialektice syntéza znamená krok, překonávající konflikty (teze – antitéze) uvnitř starého, takže vzniká nové.

Syntéza je jednota protikladů.

Syntetické soudy jsou spojeny s empirickými fakty. Jejich pravdivost závisí na zkušenosti. Jedině tyto soudy rozšiřují naše vědomosti.

Syntéza jde ruku v ruce (dialekticky) s diferenciací (rozčleňováním) a dezintegrací.

Syntéza je opakem analýzy.

Dedukce

Z lat. deductio = odvození.

Uplatnění obecného poznatku na konkrétní jev, předmět. Postup od obecného ke konkrétnímu. Odvozování, myšlenkový postup poznání, vysvětlování a odkazování od obecného k jednotlivému, zvláštnímu. Metoda odvozování konkrétních (jednotlivých) znalostí z obecných principů, zákonů a vět. Prostředek ověřování hypotéz a teorií.

Vyvozování či odvozování z něčeho, činění závěru, deduktivního argumentu (úsudku).

Dedukce může být dialekticky spjata s indukcí.

Dedukci upřednostňují racionalisté. Tvoří základ matematiky.

Protikladem dedukce je indukce.

Indukce

Z lat. inductio = uvádění.

Postup od konkrétního k obecnému. Vyvozování obecného tvrzení z jednotlivých případů. Myšlenkový postup a postup poznání od

jednotlivého a zvláštního k obecnému, zobecňování. Metoda, jak vyvozovat obecnou zákonitost (obecné tvrzení) z jednotlivých (konkrétních) pozorovatelných případů. Prostředek tvorby hypotéz a teorií (cestou zobecňování faktů).

Indukci upřednostňují empiristé.

Tvoří základ empirické vědy.

Protikladem indukce je dedukce.

Abstrakce

Myšlenkové odhlížení od nepodstatných vlastností či vztahů týkajících se daného předmětu a věcí ve světě.

Vyčlenění podstatných a obecných vlastností předmětů a jevů. Součást procesu poznání. Podstata rozumové činnosti (druh myšlenkové operace od smyslově konkrétního uchopení předmětu k jeho pojmu) a forma pojmového procesu, při kterém se odhlíží od jednotlivých věcí a soustřeďuje se na obecná určení, znaky, vlastnosti.

Vyzvednutí jistých stránek či rysů a potlačení ostatních.

Abstraktní:

Znamená odtažitý, obecný, schematický, vzniklý abstrakcí.

Je viditelný či chápáný obecně bez jednotlivostí, které nejsou z daného hlediska důležité,

aby vzniklo, co je např. různým předmětům společné.

Formy abstrakce:

a) izolující = vyzvedává jednotlivé společné znaky; **b)** generalizující = vytváří druhové a rodové pojmy.

Abstrakce je opakem konkrétního.

Konkretizace

Uplatnění podstatných a obecných vlastností a jevů.

Opak abstrakce, důraz na detaily.

Generalizace

Zobecnění; hledání společných vlastností jevů.

Vydělování společných znaků jednotlivých jevů (předmětů); znaky platí pro všechny prvky téhož druhu.

V teorii poznání myšlenkový proces, při kterém se tvoří obecné pojmy z méně obecných nebo jedinečných tím, že se vystihnou jejich společné rysy.

Generalizace je opakem determinace.

Determinace

Z lat. determinatio = vymezení, ohraničení, určení. Názor, že každé dění je nutným důsledkem podmínek a příčin.

Omezení rozsahu pojmu udáním specifických znaků.

Vztažená na realitu je zákonitým určením událostí svými příčinami.

Determinace je opak abstrakce.

Klasifikace

Klasifikace = hodnocení = srovnávání + uspořádání + třídění. Znamená zařazení, systematizaci, třídění, členění, hodnocení podle určitých znaků, dělení podle tříd. V teorii poznání vyjasnění rozsahu pojmu.

Analytická klasifikace = postupuje od obecných pojmů k méně obecným, až k jedinečným.

Syntetická klasifikace = postupuje od jedinečných pojmů k obecným.

Každá klasifikace zahrnuje klasifikovaný celek, členy klasifikace a základ.

6. Druhy a formy myšlení

Druhy myšlení

Motorické myšlení – počáteční forma myšlení. K řešení problémů dochází pomocí pohybové manipulace s předměty.

Imaginativní myšlení – pracuje s názornými obrazy a představami.

Abstraktní (propoziční) myšlení – pracuje se slovy, větami a pojmy.

Názorné myšlení – problém je řešen s využitím názorných představ.

Abstraktní teoretické myšlení – problém je řešen s využitím abstraktních představ. Užívá se při řešení teoretických úkolů. Jedná se o vyšší stupeň myšlení.

Myšlení má tři formy

1) pojem; 2) soud; 3) úsudek.

Pojem

Smysl jména, jazykového výrazu. Význam slova.

Určitá fixovaná jednota (identita) charakterizující dění, daná myšlením, konstituovaná (vytvořená) myslícím subjektem (ve výkonu identifikace). Základní forma myšlení, která zabezpečuje vystižení obecných a podstatných znaků jevu a předmětu.

Nositelem významu pojmu je definice. Význam slova označujícího určitou skupinu předmětů či jevů, které mají shodné podstatné rysy.

Zásadní nástroj filozofie.

Elementární forma odrazu skutečnosti v myšlení.

Zobecněný obsah poznání, umožňující myšlenkové operace (pojmově-logické myšlení).

Vede k soudu a úsudku.
Pojmy slouží k určování jsoucího.

Soud (propozice)

Vyjadřuje vztah mezi jevy, předměty nebo jejich znaky. Je význam věty. Je to myšlenka, kterou tato věta vyjadřuje. Souzení (uskutečňování soudu jsoucím Já) je sám akt myšlení. Výtěžkem souzení je nová myšlenka, zjevující řeč.

Soudy (výpovědi, soudová mínění, úsudky, predikace) se týkají stavů věcí, jak to s nimi je, co jsou. V soudech (se svou strukturou subjekt – spona – predikát) jsou věci zachyceny, posuzovány z hlediska pravdy a nepravdy (omylu).

U každého soudu se rozlišují tyto kategorie:

- 1)** rozsah (kvantita: obecný, částečný soud);
- 2)** kvalita (kladný, záporný soud);
- 3)** relace (kategorický, hypotetický, disjunktivní soud);
- 4)** modalita (stupeň nutnosti: problematický, asertorický, apodiktický soud).

Úsudek (argument)

Sděluje vztah mezi soudy.

Spojení soudů, z nichž jeden je zdůvodňován (podporován) druhými soudy.

Odvozování výroku z jiných výroků pomocí určitých pravidel (důkaz).

Druhy úsudků:

1) úsudky bezprostřední (jednoduché důsledky), obsahující pouze jednu premisu; **2)** úsudky zprostředkované, mající více premis, zvláště dvě (sylogismus – soudné myšlení, konečný úsudek, závěr).

Obecně a zjednodušeně můžeme říci, že filozofické myšlení v sobě, kromě jiného, zahrnuje tři základní nosné pilíře, které byly dány antickou filozofií a platí dodnes:

1/ Dialektika: Sokrata, Platona a Hegela.

2/ Logika: Aristotela.

3/ Racionalita (racionální uvažování – usuzování).

7. Dialektika, logika, racionalita, iracionalita

Dialektika

Původně umění vést rozhovor, umění otázky a odpovědi, tedy činnost výměny myšlenek v rozmluvě, kdy se hledají argumenty pro a proti, kladou se otázky, vytvářejí se myšlenky a dospívá se k něčemu novému.

Dialektika je:

a) myšlenkový způsob (koncepce), který popisuje vztah mezi protikladnými veličinami (protiklady), mezi vnějším a vnitřním, distancí a přináležitostí, radostí a bolestí apod.; **b)** schopnost zahlédnout dvojí stránku věci, dvojí pohyb (rozpor) ve věci samé včetně vědomí.

Dialektika vychází z takového chápání skutečnosti, že má v sobě rozpor. Ten je základem pohybu této skutečnosti, jejíž protikladnost (rozporuplnost) se v myšlenkách zachycuje. Takto se odhalují rozpory, protiklady a mnohoznačnosti života a bytí; může se dospět až k poznání absolutna, jeho úplnému prozkoumání.

Dialektika může být chápána jako:

1) Prvky dialektiky filozofického systému: např. Platon, Aristoteles, Akvinský, Kant, Hegel.

2) Dialektika jednotlivých (dílčích) filozofických pohledů vybraných myslitelů: např. Herakleitos, Gorgias, Sokrates, Zenon Elejský, Kierkegaard, Nietzsche, Schelling, Heidegger, Merleau – Ponty, Gadamer aj.

U **Hérakleita** vše vzniká dialekticky z jednoty a boje protikladů (např. dialektika života a smrti). Protiklady zde nejsou syntetizovány do vyšší

jednoty. Věčná změna jako princip univerza, včetně plynutí všeho, věčné střetávání protikladů.

Eleaté uplatňovali antitetickou dialektiku (bytí a zdání, fysis a nomos apod.).

Gorgias tvrdil, že pouhou dialektikou není dosažitelná podstata věci. Je třeba přistoupit k božskému vytržení. Jen tak lze nahlédnout do pravdy bytí a otevírat její bytnost.

Klasické pojetí dialektiky je jako umění správného dotazování (**Sokrates**). Sokratova dialektika byla založena na kladení a odkrývání odpovědí. Sokrates původně pojal dialektiku jako umění dialogu jako metodu systematického tázání. Dialektika v antickém Řecku označovala umění zjišťovat rozhovorem rozpory v řeči odpůrců. Dialektika znamená umění dosáhnout v rozhovoru pravdy vzájemným střetáváním rozporů. Byla určitou negativní dialektikou (vědění nevědění), kterou určovala ironie, jejímž cílem bylo odhalovat, prověřovat, demaskovat, a tak umožňovat přístup k pravdě o vlastní existenci i o světě.

Nauka o poznání a myšlenkových operací, pomocí nichž se stanoví vzájemné vztahy idejí a reálných věcí (**Platon**). Pro **Platona** je dialektika nejvyšší filozofickou vědou, která se týká vzestupného pohybu myšlení. Ve vzestupném dialektickém pohybu duše se překonává démonický erós a člověk je přitahován k pravdě a kráse bytí. V napětí mezi smrtelností a nesmrtelností se duše probouzí k sobě samé, spěje k nejvyššímu poznání, k chápání celku. Skutečná univerzální dialektika se snaží pravdivě vysvětlit to co jest; vede k otevření vnitřního zraku (subjektivní dialektika) pro chápání i těch nejvyšších (nejhlubších) pravd. Logickými operacemi jsou stahovány ideje, spěje se k základním principům všech věcí, k idejím (dialogická dialektika).

Dialektika je nauka o myšlenkových operacích, pomocí nichž se stanovují vzájemné vztah idejí (pojmu) a reálných věcí.

Platon rozlišuje:

- a) Dialektiku vzestupnou – vycházející od konkrétního a postupující k ideji dobra.
- b) Dialektiku sestupnou – vracející se od nazírání dobra ke každodennosti.

Umění sporu, poznání jako forma usuzování, vycházející z pravděpodobných názorů (nikoli nutných) – **Aristoteles**. Aristotelovi byla dialektika uměním tázat se, vynalézat, hledat, uvažovat o problému (myslet, kritizovat, zkoumat řeč), spět k principům všech nauk, k pravdě. Nebyla mu však skutečnou vědou, která vede k přímému nahlédnutí. Aristoteles vytvořil první teorii dialektiky. Chápe dialektiku jako umění sporu a formu usuzování, vycházející (oproti analýze) z pravděpodobných názorů, nikoli nutných.

Za zakladatele dialektiky Aristoteles považuje **Zénóna Elejského** díky jeho úvahám o pohybu.

Gnostická dialektika Klementa Alexandrijského se řídí božím (živým) logem. K dosažení božského bytí je třeba skutečného dialektického výcviku; tehdy se dotkneme nejmocnější podstaty všeho.

P. Abélard rozvrhl přesné dialektické umění rozlišování.

Kant a jeho transcendentální dialektika

Transcendentální dialektika = kritika pouhého zdání pravděpodobnosti, kritika iluzí lidského rozumu. Snaží se uchopit čistý rozum, jeho vnitřní strukturu.

Transcendentální dialektika je zkoumání iluze na základě, které lidský rozum věří, že může překonat hranice zkušenosti a určit apriori (předem, z předpokladu) pojmy duše, duchovna, světa nebo Boha.

Dialektika řeší problematiku poznání s pomocí více různých úhlů pohledu na daný problém (problematiku).

Hegel a jeho dialektika

Dialektika získala nový filozofický význam, který z velké části ovlivňuje myšlení i dnes. Hegel chápe dialektiku jako zákonitost myšlení i skutečnosti, která postupuje dílčími negacemi (teze, antiteze) a řeší protiklady přechodem k syntézám. Syntézy jsou dočasné a předurčené k tomu, aby byly také překračovány. Vývoj tak nabývá spirály. Tato činnost je vlastní všemu vznikaní, pohání každou zvláštní oblast dějin, ať už se jedná o dějiny přírody, kultury, či filozofie samé.

Podle Hegela je dialektika vyjádřením samopohybu myšlení a skutečnosti, kdy se vždy vyšší stupeň jevů určuje z předcházejících stupňů; předmět se chápe v jednotě protikladných určení. Charakterizuje dialektiku: dialektiku pojmů, kde odhaluje vnitřní pohyb předmětu, jeho pravdu; věc má přijít k sobě samé, a tak se táť přítomnou. V takto specificky synteticky pojaté dialektice tak jde o pohyb rozumu (myšlení), o dialektiku pojmu vnitřně se rozvíjejícího; objektivní určení tohoto rozumu přecházejí jedno v druhé. Ve skutečnosti (v životě) je demiurgem dialektika imanentní negace. Dialektika myšlení a bytí směřuje k absolutnímu myšlení a vědění (spekulativní dialektika absolutna); dialektika je tu tedy bytostně procesem vytváření absolutní subjektivity subjektu. Ve snaze vyjít nad protiklady se spěje k absolutní ideji (pravdě).

Vývojová zákonitost vší skutečnosti i lidského poznání a myšlení, spočívající ve střetávání protikladných stránek (teze – antiteze), ústící v syntézu (**Hegel**).

Schelling rozvíjel dialektiku vycházení a návratu, nekonečného a konečného v souvislosti s dějinným procesem.

Dialektika je nauka o obecných principech (vývoje a souvislostí), zákonech pohybu a vývoje přírody, kultury, společnosti, poznání a myšlení. Je to obecná metoda poznání, myšlení a jednání (**marxismus**).

Dialektika vychází z takového chápání a poznání skutečnosti, že má v sobě základní rozpor. Rozpor je základem pohybu této skutečnosti, protikladnost se zachycuje. Takto se odhalují rozpory a mnohoznačnosti života a bytí. Může se dospět až k poznání absolutna.

Marx

Převzal hegelovskou dialektiku jako metodu a aplikoval ji na faktory ekonomické a společenské.

Vzniká dialektický materialismus.

20. století

Označuje náplň **dialektiky** jako každé myšlení, které bere v úvahu dynamismus jevů a studuje rozpory (kontradikce), které se v nich objevují.

Hans-Georg Gadamer chápal dialektiku v dialogickém pohybu myšlení (jako Platon), usiloval o její návrat hermeneutiky (hermeneutická dialektika); jde dialektiku bytí, které se zjevuje v myšlení.

Logika

Logika je

a) disciplína filozofie, popř. věda zabývající se přesným vyjadřováním, argumentací a důkazy; **b)** nauka o formách a zásadách správného myšlení – je sama procesem myšlení; **c)** nauka o zákonitostech myšlení, o procesu uvažování, o soudu a úsudku; **d)** apriorní (předzkušenosní) teoretická věda čistého rozumu, mající normativní funkci pro ostatní vědy, ospravedlňující vědecký diskurz; **e)** zaměřena na výroky, vztahem vyplývání, tj. zda pravdivý závěr vyplývá z daných premis; **f)** učení o logu, technika logu, jak mu v jeho pravdě člověk rozumí.

Druhy logiky:

- 1) dialektická;
- 2) formální;
- 3) symbolická;
- 4) neklasická (transcendentální, intuicionistická);
- 5) induktivní;
- 6) deduktivní;
- 7) kontradiktorní – dialétheická (tvrzení mohou být zároveň pravdivá i nepravdivá).

V řeči logiky se vztahujeme k sobě a k druhým, v ní se vykazuje původní jednota člověka a světa (logika jako základ metafyziky, svět jako předpoklad logických struktur).

Logika vznikla jako disciplína filozofie související s **teorií poznání – gnozeologií**. Je spíše pro západní, **racionalistickou filozofii**. Blízko má k matematice. V současnosti se rozvíjí v souvislosti s **filozofií jazyka** a kybernetikou.

Logické prvky se v pracích filozofů objevují od 6. století n. l. S pojmem logos operoval **Hérakleitos**, mnoho logických argumentů ve svých dílech používá **Platon**. Systematicky logiku zpracoval **Aristoteles** (viz. níže – Logika formální – klasická). Jeho klasifikace (pojmy, soud, úsudky) a metody se používají dodnes. V období helénismu se logikou zabývali zejména **stoikové**. Začali používat pojem logika v dnešním smyslu a studovali úsudky obsahující výrokové spojky. Ve středověku se logika využívala zejména při scholastických rozborech svatých textů. Stala se součástí výuky rétoriky. Byly vypracovány mnemotechnické pomůcky (tzv. figury) pro dovozování. Logika se formalizovala a její vývoj se zbrzdil. Nový rozvoj nastal v novověku v souvislosti s matematikou a později s výstavbou umělých jazyků využívaných při komunikaci s počítači.

Struktura **logiky (racionálního myšlení)** nechává vyvstat předmět (objekt) před poznávajícím subjektem, pomáhá oddělit to, co je smysluplné od nesmyslu.

Podle **G. W. F. Hegela** je logika čistá věda, která usiluje o pravdu (jeho logika je vlastně spekulativní dialektikou jako metodou poznání pravdy, vědou o ideji v živlu myšlení).

K. Jaspers viděl smysl **filozofické logiky** v dosahování větší jasnosti a pravdy, což lze jen na základě naladění na celek a jednotu. Logika je jen jednou z opor pro jazyk a myšlení. Ze zřetele **L. Wittgensteina** logika vyjevuje bytnost a hlubokou strukturu jazyka, vede k vyhledávání správného (smysluplného) fungování jazyka; tvoří podporu pro svět faktů.

Logika formální (klasická) = zakladatel Aristoteles, zjišťuje, které z operací mysli (utváření pojmů, soudů, úsudků) jsou platné a nezávislé na svém obsahu, pouze na základě své formy. Zkoumá

tedy jejich vlastnosti, způsoby jejich spojování, podmínky jejich zahrnutí nebo vyloučení.

Klasická (formální) logika je dvouhodnotová (bivalentní), zakládá se na principu vyloučení třetího. Má pouze dvě hodnoty: a) pravdivost; b) nepravdivost.

Klasická (formální) logika se dělí na:

a) výrokovou logiku = zabývá se ověřováním pravdivostních hodnot jednotlivých výroků; b) predikátovou logiku = řeší a vyjadřuje vlastnosti a vztahy.

Logika symbolická

Jedná se o pozdější logické konstrukce (od 17. století) hypoteticko-deduktivních systémů. Je založená na axiomech a na přesných pravidlech, která řídí užití abstraktních symbolů (označujících objekty nebo operace). Vyhýbá se nejednoznačnosti. Je vícehodnotová (plurivalentní), pokud připouští více pravdivostních hodnot než pravdivost a nepravdivost (např. nejistota, možnost, nemožnost...).

Logika transcendentální = Kant

Je nauka o čistém rozumu a o racionálním poznání, přičemž myslíme objekty zcela apriori (předem, z předpokladu). Předmětem transcendentální logiky je čisté myšlení: to je u Kanta zakotveno (zakotveno) v transcendentální obrazotvornosti.

Neklasická logika

tímto pojmem jsou míněny všechny logiky vícehodnotové a morální. Můžeme sem zařadit logiku:

a) symbolickou; b) transcendentální; c) intuicionistickou.

Tři úrovně logické sklady jazyka – pojem, soud a úsudek:

Pojem – je význam jazykového výrazu (slov, slovních spojení). Základní stavební jednotka našeho myšlení a logiky. Vzniká abstrakcí podstatných vlastností jednotlivin a odhlédnutím od jejich drobných rozdílů. **Definice** se skládá ze tří částí: z toho, co definujeme, z definiční rovnosti a z toho, čím definujeme. Definice může být: a) analytická – zjišťující, b) syntetická – stanovující, c) explikující – zpřesňující.

Soud – spojení několika pojmů do výroku, u něhož si můžeme klást otázku po pravdivosti. Soud jako propozice je význam oznamovací věty. Je to myšlenka, kterou tato věta vyjadřuje.

Úsudek – spojení několika soudů (předpokladů, premis) v jeden nový (závěr, konkluzi). Závěr nepřináší žádnou novou informaci, která není obsažena v premisách, pouze ji vyjadřuje přesněji (deduktivní postup). U úsudku rozlišujeme, jestli závěr logicky plyne z premis a zda je pravdivý. Úsudek jako argument, je spojení soudů, z nichž jeden je zdůvodňován (podporován) druhými soudy.

Ostatní základní termíny logiky:

Dedukce – vyvozování závěru z premis, odhaluje fakta, která jsou již v premisách obsažena (nepřináší novou informaci). Postup od obecného ke konkrétnímu. Častá v logice a matematice.

Indukce – odhalování obecných zákonitostí z jednotlivých pozorování. Postup od konkrétního k obecnému. Základní metoda přírodních i společenských věd.

Výrok – tvrzení u něhož má smysl otázka, zda je či není pravdivé.